

FRANZ BOAS

Brit Columbia indiánjai¹

Az elmúlt hét évben, miközben az észak-amerikai indiánokat tanulmányoztam, gyakran vetődtem el Brit Columbia partvidékére, mély fjordjainak lejtői közé és szigeteinek vihar tépte partjaira. A következőkben kutatásaim eredményeit és néhány tapasztalatomat ismertetem, de különös figyelmet azon érdekes szokások bemutatásának szentelek, amelyeket az elmúlt év telén, a partvidéken tett utazásaim során volt szerencsém megfigyelni.

Útban Alaszka felé manapság sok turista halad el kényelmes gőzhajókkal Brit Columbia partjai mentén, ahogy élénk színekkel már sokszor le is festették a gyönyörű fjordokat és a hófödte hegycsúcsokat, melyek lábát örökzöld erdők borítják. Egészen más benyomás éri azonban azokat, akik egy kicsiny kenuban utaznak a partok kusza csatornáin, miközben csónakjukat a hegyek felől érkező háborgó szélrohamok dobálják, és küzdeniük kell a heves árapályokkal, amelyek helyenként özönvízként zúdulnak át a [csatornák] keskeny száján.² A part végtelen magánya és csendje, a sötét fenyők és tuják, a csatornák és a dörgő zuhatagok egyhangúsága olyan vágyódást kelt az emberi tevékenység és az emberi lakóhelyek látványa után, amely felülmúlja a fenséges táj keltette csodálatunkat. Az utazó örvend a messzi távolban felszálló füst látványának egy olyan helyen, ahol a meredek part vonalát megszakító aprócska sík terület egy indián falu jelenlétét jelzi. Miközben tehát helyről helyre járva indián barátaimmal utaztam, bőséges alkalmam nyílt közelebről is megismerni életüket, szokásaikat és gondolataikat.

Talán elnézik nekem, hogy az indiánok életének bemutatása előtt röviden leírom, hogy mit is tudunk az indiánok megjelenéséről általában, illetve az egymáshoz és a többi amerikai népcsoporthoz való viszonyukról. Az egyszerű utazó mindenekelőtt azzal szembesül, hogy a Csendes-óceán északi partvidékének őslakosai milyen figyelemre méltó módon hasonlítanak a kelet-ázsiaiakra. Ha valaki hosszú ideje ismeri ezt a népet, még akkor is találkozhat egy-egy olyan személlyel, akit akár ázsiaiak is nézhetnek. Még az elmúlt év telén is megesett velem, hogy találok egy széles arcú, világos bőrű, barnás, majdnem fekete hajú, tengerészruhát viselő emberrel, akit egy jó darabig nem tudtam hová tenni. Végre egyszer csak oldalra nézett, és így láthatóvá vált a karakteresen mongoloid szeme (az a jellegzetes szem,

¹ Több fordítási kérdésben Dr. Vassányi Miklós, a földrajzi, biológiai kifejezések értelmezésében pedig Ujházy Noémi nyújtott segítséget, melyet ezúton is hálásan köszönünk.

² Naplója tanúsága szerint, Boas első útja során a Herrigon névre hallgató indián kísérőjével valóban átvészelt egy ilyen vihart. „Azt hiszem, hogy egész életemben emlékezni fogok erre a kenun megtett útra.” (Helen Boas Yampolsky: „Excerpts from the Letter Diary of Franz Boas on His First Field Trip to the Northwest Coast”. *International Journal of American Linguistics*, XXIV, 1958/4. 316.)

amit mindig megfigyelhetünk a kínaiaknál), és így megnyugodtam abban, hogy az illető ázsiai. Kiderült, hogy valójában japán volt. A szemnek ez a formája – ami a mongolokra sokkal jellemzőbb – sokszor az egyetlen segítségünk, amivel a két népcsoporthoz tartozó egyének közötti különbséget megragadhatjuk. Összességében az indián arc mégis sokkal erőteljesebb felépítésű, és a hajuk kevésbé durva, mint a kínaiaké vagy a japánoké. A fiataloknak gyakran ugyanolyan jellegzetesen kínai szemük van, mint maguknak a kínaiaknak. Azt is mondhatjuk, hogy a népcsoport tagjai, de különösen az északi partoknál élők, átmenetet képeznek a síksági indiánok és a kelet ázsiai népek között.

A part mentén élő törzsek azonban egyáltalán nem egyivásúak, némelyik egészen sajátságos. A legtöbb esetben ezeknek az indiánoknak az orra és arca széles, de nem magas. Vannak néhányan a déli törzsek között, akiknek az arca, éppen ellenkezőleg, széles és magas, miközben az orruk keskeny és formáját tekintve csaknem római. Figyelemre méltó, hogy amint átkelünk Brit Columbia déli hegyein, a jellegzetes indián arcforma válik elterjedtté.

Mindenképpen meg kell emlékezni a következő sajátosságról. Az indiánokat egyenes szálú, fekete színű hajjal és vöröses bőrszínnel szoktuk elképzelni. A Csendes-óceán nyugati partjainál élő indiánok haja nagyon gyakran kissé göndör és barnás árnyalatú, bőrszínük pedig egészen világos. Van néhány törzs, akiknél még a vörös haj és a csaknem fehér bőrszín is előfordul.

A legszembetűnőbb sajátosság, amivel ezek a törzsek rendelkeznek, a fej mesteres torzításának, a bölcsőben fekvő csecsemők fejének szoros átkötésének, elszorításának az eredménye. Ennek következtében a fej oldalirányban nem tud növekedni, hanem felfelé és hátrafelé nő. A homlok egyszerre lesz lapos és hátrahajló.

Roppant érdekes, hogy azon a területen, amiről most szó van, rengeteg módszert alkalmaznak a fej deformációjára. Délebbre az indiánok nem meghosszítják, hanem lelapítják a fejet. Nagy nyomással hatnak a homlokra.

A fej torzításának a szokása igen elterjedt, de a régebbi időkben még inkább az volt. Amerikában Brit-Columbia partvidékén és délen egészen Oregon vidékéig még ma is gyakorolják. A Kansasban élő törzsek lapítják a fejüket. Korábban Colorado, a Mississippi folyó alsó szakaszának és Nyugat-Indiának minden népe, valamint a peruiak is eltorzították gyermekeik fejét.

Amerikán kívül a Csendes-óceán számos szigetén találkozhatunk a szokással, és legyen bármilyen hihetetlen, de Dél-Franciaországban is. Úgy tűnik, az utóbbi az utolsó emléke egy olyan ókori szokásnak, amelyet a Kaukázustól Magyarországon át egészen Dél-Franciaországig gyakoroltak. Gyakran felteszik a kérdést, hogy mi lehetett az értelme a gyakorlatnak. Minden bizonnyal ezt is egyszerű divatnak kell tekintenünk, mely más divatokhoz hasonlóan alakult ki, és amelynek sem több, sem kevesebb értelme nem volt, mint például a láb eltorzításának a kínaiaknál, vagy a fognak az afrikaiaknál, vagy a derék elszorításának a mi asszonyainknál.

Ha a testalkatukat tekintve ezek az indiánok nem egységesekek, akkor a nyelvük alapján még kevésbé azok. Ezen a kis területen hét teljesen különböző nyelvet be-

szélnek, amelyek közül néhány meghökkentő mértékben oszlik további alcsoportokra. Amikor azt mondom, hogy teljesen különböző nyelvek, akkor ezalatt azt értem, hogy nyelvtanuk és szókincsük legalább annyira eltér egymásétól, mint az angolé a töröktől, melyek, mint tudjuk, nem is egy nyelvcsaládba tartoznak; míg az alcsoportok legalább annyira különbözőek, mint az árja nyelvcsaláddhoz³ tartozó angol és görög nyelv. Ezeknek a nyelveknek egyetlen közös vonása különös keménységük, a mássalhangzók nagy száma és a magánhangzók hiánya, ami egy erős, kifejezetten energikus kiejtéssel párosul. Szerkezetükben ezek a nyelvek a többi amerikai nyelvhez hasonlatosak. Ebben a tekintetben nem emlékeztetnek az ázsiaiakra. A nyelvek értelemszerűen több csoportba esnek, melyek figyelemre méltó földrajzi eloszlást mutatnak. Brit Columbia déli részén a nyelvek szerkezetükben inkább azokra a nyelvekre hasonlítanak, melyeket a kontinens közepén, az északi államok és Dél-Kanada között végighúzóódó övön beszélnek. Az északi nyelvek azonban inkább azokra a nyelvekre hasonlítanak, amelyeket Amerika legészaknyugatiabb részein beszélnek. A két csoport azonban teljesen eltér egymástól.

Nem fogok részletesebben kitérni ezekre a bonyolult kapcsolatokra, inkább utazásaim azon tapasztalatairól írok, melyek úgy tűnik, hogy az indián történelem legizgalmasabb kérdéseit érintik.

Útjaim során többször ellátogattam egy törzshöz, mely a büszke kwakiutl („a világ füstje”) nevet viseli. Azt mondhatom, hogy a név meglehetősen jól jellemzi az indiánokat. A „világ füstje” azt jelenti, hogy olyan vendégszeretőek, hogy a tűz füstje, amin az ételeket sütik, megtölti a világot, továbbá azt, hogy ezt a tüzet mindig égve tartják. Amikor először látogattam el a törzshöz, érkezésem komoly aggodalmat és bizalmatlanságot keltett, így végül megkértek, hogy vegyek részt egy tanácskozáson, amin az ügyet megvitatják. Akkoriban az indiánokat komolyan foglalkoztatta, hogy a kanadai kormány megpróbált bizonyos táncokat és szertartásokat betiltani, és minden idegenben rossz szándékú kormányügynököt gyanítottak. A tanácsban a falu főnöke a következő szavakkal fordult hozzám:

„Tudni akarjuk, azért jöttél-e, hogy akár a szomszédjaink között élő misszionáriusok tették, úgy te is betiltsad a táncainkat és ünnepeinket. Nem akarunk itt senki olyant, aki megpróbál beleavatkozni a szokásainkba. Nekünk azt mondták, hogy ide fog jönni egy hadihajó, ha továbbra is úgy élünk, ahogyan nagyapáink és dédapáink tették. De mi nem törődünk ezekkel a fenyegetésekkel! Ez a fehér emberek földje? Nekünk azt mondták, hogy ez a királynő földje. De nem az, ez az enyém! Hol volt a királynő, amikor a mi Istenünk alászállt a mennyből? Hol volt a királynő, amikor a mi Istenünk ezt a földet a nagyapámnak adta és azt mondta neki, hogy ez a tiéd? A föld az apámé volt, aki hatalmas törzsfőnök volt; a föld most pedig az enyém. Legyen hát, jöjjön ide a hadihajótok, rombolja le a házainkat! Látod azokat az erdőket? Látod azokat a fákat? Ki fogjuk vágni a fákat és új házakat építünk, hogy úgy élhessünk, ahogy atyáink tették. Akkor fogunk táncolni, amikor a törvényeink

³ Az indoeurópai nyelvcsalád régebbi elnevezése.

úgy rendelkeznek, hogy táncoljunk, és akkor fogunk ünnepelni, amikor a szívünk ünneplésre vágy. Kértük-e a fehér embert: »tegyétek azt, amit az indián tesz?« Nem, nem kértük. Akkor ti miért kéritek tőlünk: »tegyétek azt, amit a fehér ember tesz?« Szigorú törvények írják elő, hogy táncoljunk. Szigorú törvények írják elő, hogy osszuk meg a vagyonunkat barátainkkal és szomszédjainkkal. Ez jó törvény. Hagyjuk, hogy a fehér ember a saját törvényeinek engedelmeskedjen, mi pedig a mi törvényeinknek! Nos hát, ha azért jöttél, hogy megtiltsad nekünk a táncot, akkor távozz! Ha nem azért, akkor örömmel látunk!”

A beszédre adott válaszat úgy tűnt, hogy nagy örömmel vette, mivel azóta sem fogadtak sehol akkora vendégszeretettel, mint ennél a törzsnél.

A múlt évben mennyivel barátságosabb volt a fogadtatásom! Valamelyik korábbi látogatásom alkalmával indián nevet is kaptam: Heiltsakuls, „az ember, aki helyesen szól.” A part mentén egy kis gőzhajóval utaztam, ami az éjszaka közepén, ahogy a faluhoz ért, megfújta a kürtjét, mígnem egy kenu mellénk nem ért. Azonnal felismertek, partra eveztek velem, és nagy-nagy szeretettel fogadtak azon az estén.

A kutatásaim szempontjából a lehető legmegfelelőbb időszakban érkeztem. Az egész törzs és a szomszédos falvakból rengeteg barát gyűlt össze, hogy megtartsák a tél közepére eső vallásos ünnepüket. Minden házban nagy volt az izgalom. Valahol az ünnepségre készülődtek, máshol a közelgő szertartásról beszéltek. Máshol azal foglalatostkodtak, hogy minden tulajdonukat összegyűjtsék, hogy kifizethessék adósságaikat, ami a legfontosabb ügylet ezeknek az indiánoknak az életében.

Az érkezésemet követő reggel nyomban megvendégeltem az egész törzset, összesen nagyjából 250 lelket. *Számukra* ez lakoma volt, noha az étel, amit felszolgáltam, csupán száraz keksz és melasz volt. Mielőtt kiosztottam a kekszet, hivatalos beszédet kellett tartanom, mentegetőznöm a szerény lakoma miatt, és kérnem a vendégeimet, hogy érezzék jól magukat és fogyasszanak, amennyi csak jól esik. Válaszképp azt mondták, hogy még soha nem adott senki az enyémhez fogható lakomát, és nagyszerű törzsfőnök vagyok. A kwakiutl indiánok figuratív nyelven ez valahogy így hangzik: „egy jól megrakott kenu vagy, ami a falunk előtt kötött ki, és minden kincsét itt tette partra; annak a hegynek vagy a lejtője, amelyről az egész világ minden emberéhez legördül a gazdagság; te vagy világunk tengelye.” És mindezt azért, mert megvendégeltem őket keksszel és melasszal! De a beszéd zavarba ejtően hízelgő hangnemét nem szabad túl komolyan venni, mivel ez csupán bevett formula, amivel köszönetüket fejezik ki egy lakomáért.

Szokásaik értelmében a lakoma előtt négy dalt kell énekelni. A fiatal férfiak – az énekesek – két vagy három sorban leülnek a házak hátsó részében. Minden sor elé deszkákat fektetnek, amiken botokkal ütik a ritmust. Amint eljön az éneklés megkezdésének ideje, az előénekes felugrik egy ládára, és megadja a jelt a kezdésre. A deszkákon való fülsiketítő dobolás azonnal elkezdődik, és a kórus énekelni kezd. Sajnos ezt a sajtószerű zenét nem tudom bemutatni. Gyakran mondják, hogy az indián ének csupán értelmetlen és céltalan kiáltás, de azok számára, akik megtanulták, hogy miként kell hallgatni ezt a képzetlen énekesek által, tökéletlenül meg-

szólaltatott zenét, a különös hangzás hamarosan különleges élményt nyújt. Ahogyan a zenei frázisok ismétlődnek, majd új, váratlan kombinációkban hangzanak el, úgy válik mind élvezhetőbbé számunkra a bennszülött zeneszerző művésze. Ahogyan új ritmikus formák kerülnek a dalba, olyan szépségeket ismerhetünk fel, amelyeket korábban elfedett a tökéletlen előadásmód. A dal szövege is mély költői érzésekről tesz tanúbizonyságot, noha a lakomák énekeiben ez nem ilyen nyilvánvaló, mivel egyrészt a féktelen hetvenkedés, másrészt a rengeteg hízelgés miatt ezek a kifinomult hallgató számára visszatetszőek.

Hadd mutassam be néhány példán keresztül ezt a költészetet fordításomban. Íme, egy ünnepi dal:

1. Hatalmas törzsfőnök vagyok, a világ minden táján ismernek. A legnagyobb törzsfőnök vagyok az összes törzs között. A törzsfőnökök az én szolgálaim. A törzsfőnökök az én hírnökeim. A törzsfőnökök nekem csak olyanok, mint rongyos, szakadt takaróim. Ne dühítetek fel, különben megfosztalak titeket vagyontoktól és életetektől. Olyan vagyok, mint a hegy, amelyet senki sem tud megmászni, a világ összes törzsfőnöke fölé magaslok. Egy egész törzset elpusztítottam. Amikor én jól megrakott hadi kenun érkezem, a törzsfőnökök szeretnének a föld alá bújni. Elpusztítottam a törzseket a világunk északi szegletében.
2. Ne hagyj, hogy a tekintetem rád szegeződjön. Ne dühíts fel engem, engem, akiről a világ végén is hallani, különben megkötözöm a kezedet és felakasztalak. Ismerned kell nagyságomat: olyan erős vagyok, mint egy egész törzs; bizony, olyan erős vagyok, mint négy törzs. Én vagyok az, aki a legmagasabb hegy csúcsán áll. Az arcom úgy fénylik, mint a vörös réz. Én vagyok a hatalmas hegy. Én vagyok a világ tengelye. Én állítom meg az árapályokat; a törzsfőnökök a szolgálaim.

Azonban túlságosan kedvezőtlen színben tüntetném föl indián barátaimat, ha nem mutatnám be az egyik szerelmes dalukat is, ami mély és szenvedélyes érzésekről tanúskodik:

1. Mint az égés fájdalma, olyan a szerelmem irántad, kedvesem.
2. Mint az egész testemet szaggató kín, olyan a szerelmem irántad, kedvesem.
3. Mint egy kórság, olyan a szerelmem irántad kedvesem.
4. Mint egy sebesülés, úgy fáj az irántad táplált szerelmem, kedvesem.
5. Mint a tűz, úgy emészt az irántad táplált szerelmem, kedvesem.
6. Gondolok azokra a szavakra, amiket te szóltál velem.
7. Gondolok arra a szerelemre, amit irántam táplálsz.
8. Remegek szerelmed hatalmától.
9. Ó, mily fájdalmat okozol nekem!
10. Ó, hová megy az én igaz szerelmem, kedvesem?

11. Ó, az én igaz szerelmem el fog hagyni engem.
12. Úgy érzem, összeroskadok a szavaktól, amiket az igaz szerelmem mondott nekem.
13. Ég veled, igaz szerelmem, kedvesem.

Az ünnepség során számos olyan beszéd hangzik el, amelyek az emberek mindennapos ügyleteire utalnak. Hogy ezt megmagyarázzam, szólnom kell néhány szót a törzsek között kialakult érdekes gazdasági rendszerről. Az indiánok pénz- és mértékegysége egy darab takaró, amely régebben szőrmetakaró volt, napjainkban viszont olcsó gyapjútakaró. Minden vagyónukat takaróba fektették, és ezekből egy hitelezési rendszer alakult ki. Az összes takaró száma néhány százra tehető egy faluban, míg a felhalmozott vagyon akár több ezer takarót is kitehet. Ahogy valaki szolgáltatásaiért vagy eladott ingóságaiért cserébe takarókat kap, azokat kölcsön fejében nyomban oda is adja olyanoknak, akiknek takarókra van szüksége. A takarókat magas kamattal kell visszafizetni, ami az időtől és a körülményektől függően 25% és 300% között mozoghat. Így a körültekintőek és gondosak képesek viszonylag rövid idő alatt hatalmas vagyonra szert tenni, noha előfordulhat, hogy csak néhány takaró van a birtokukban. Van, hogy egyszerre kell jelentős mértékű adósságot visszafizetniük. Ezt mindig a nyilvánosság előtt és nagyon szertartásos keretek között teszik meg. Gyakran megeskik, hogy ilyenkor a törzs más tagjainak takarókat ajándékoznak. Az ajándékot *muszáj* elfogadniuk, de azzal, hogy elfogadják, a megkapott mennyiség kétszeresével válnak adóssá. A vagyon látszólagos eltékozlása így valójában nem több és nem kevesebb, mint egy megtérülő befektetés. Mindemellett a vagyon elosztogatása megbecsültséghez és nagyobb befolyáshoz vezet. Úgy vélem, hogy ez a legösszetettebb gazdasági rendszer, ami az amerikai őslakos népcsoportok körében kialakult, kiváltképp azért, mert ez a rendszer nagymértékben a hitelezésen alapul.

Világos, hogy egy ilyen rendszer – ha egyszer létrejön, akkor – jelentős hatást gyakorol az emberek társadalmi életére, és valóban, itt is ennek lehetünk tanúi. A vagyon befektetése és a megfelelő rítusok keretében történő visszatérítése foglalkoztatja leginkább ezeket az embereket. Ahogy a tulajdon gyakori elosztásáról úgy vélekednek, hogy az növeli az ajándékozó tekintélyét, úgy az [ajándékozás] alkalmai során megemlékeztek azon ősök tetteiről is, akiktől az indián vagyonát és pozícióját örökölte. Ennek folytán a családi legendákról dagadó büszkeséggel és nagyon ünnepélyes módon emlékeznek meg. Az ünnep zárásaként az adományozó egyik fiatal rokonának kell táncolnia. Ezek az események többnyire napközben zajlottak, míg az estétet a lakomáknak tartották fent. Az ott tartózkodásom második éjszakáján ünnepséget tartottak, ami több szempontból is érdekes volt. Minden nagyon csendben és nyugodtan zajlott, úgy, ahogy azt fentebb leírtam. Elénekeltek a négy éneket, a házigazda elmondta a beszédét, amikor egyszer csak földöntúli kiáltás szakította félbe, amely a mögötte álló emberek közül jött. Egy fiatal óriási felindultsággal a ház közepére rohant. Mintha görcsbe rándult volna, a földre zuhant, majd láttuk, amint jobbra és balra, a házon át felszökik a tetőre, és ezzel el is tűnik.

Síri csend uralkodott egy rövid ideig. Nemsokára madarak hangja hallatszott a háztetőről, majd a fiatal ruhája, vérben úszva, a ház közepére hullott. Az apa felszedte, és nagyon riadtan felkiáltott: „Tudod, mit jelent ez?! A szellemek elragadták a fiamat! Elvitték a házukba, a világ északi végébe. Ott beléoltják a vágyaikat, és kannibálként fog visszatérni.” Az ezt követő rémület leírhatatlan volt. Mindenki kiáltozott, szónokolt vagy a deszkákat verte. Az orvoságos emberek minden tagjukban remegve a tűz körül táncoltak. A tüzet kioltották, és az emberek szinte menekültek a házaikba.

Meg kell magyaráznom, hogy mit is jelentett e fiatal eltűnése. A szokás eredete, legalábbis a kwakiutl folklór szerint, néhány erdei szellemre vezethető vissza. Közülük Bakbakwalanukseewae, (ami annyit tesz, hogy az északi világszeglet kannibálja) a legfontosabb. A következő mítoszból megismerhetjük az indiánok róla alkotott képzetait.

Élt egyszer egy férfi, akinek négy fia volt. A Noakowa, vagyis a bölcs névre hallgatott. Egy nap fiai hegyi kecskére indultak vadászni. Indulásuk előtt apjuk így szólt: „Amikor vadászni mentek, az úton egy házhoz fogtok érni, aminek a kéményéből vörösös füst száll fel. Ne lépjetek be, mert az a ház az emberevő Bakbakwalanukseewae szellem otthona!” A fiúk megígérték, hogy eleget tesznek apjuk kérésének, és útnak indultak.

Kis idő múltán megláttak egy házat, aminek tetején át fekete füst szállt fel. A ház a fekete medve lakhelye volt. Folytatták útjukat, és csakhamar egy újabb házra bukkantak, ahonnan fehér füst szállt fel. Beléptek, és látták, hogy a ház a hegyi kecske otthona. Rövid pihenő után folytatták útjukat, s elérkeztek az utolsó házhoz, ahonnan vörös füst szállt fel. Megálltak, s így szóltak egymással: „El kellene kerülnünk ezt a házat? Lépjünk be, hadd lássuk, ki lakik benne!” Így is tettek, és odabenn egy gyermeket ringató nőt találtak. Vele szemben egy fiú ült, akinek roppantul nagy feje volt. A négy fivér a tűzhöz lépett, majd mindannyian leültek egy ládára. Ám eközben a legidősebb közülük megsebesítette a lábát, s kicsordult a vére. A roppantul nagyfejű kisfiú megbökte anyját, s odasúgta neki: „Ó, anyám, be szeretném lenyalni azt a vért!” Amikor az anyja ezt nem engedte, a fiú megkarmolta saját fejét, és – anyja tiltása ellenére – elkezdte letörölni a vért, és lenyalogatni ujjairól. Ekkor a legidősebb fiú megbökte legfiatalabb testvérét és így szólt hozzá: „Ó, azt hiszem, apánknak igaza volt! Bárcsak megfogadtuk volna a tanácsát!” Mindeközben a fiú mind és mind mohóbban nyalogatta a vért.

A legidősebb fiú összeszedte minden bátorságát. Elővett tegezéből egy nyílveszőt, kilőtte az ajtón, majd megkérte legfiatalabb fivérét, hogy hozza vissza. A legifjabb fiú így is tett, ám ahogy kilépett a házból, elkezdett futni, és meg sem állt hazáig. Kis idő múltán a legidősebb testvér újabb nyílveszőt vett elő a tegezéből, és kilőtte az ajtón. Felszólította másik fivérét, hogy hozza vissza a nyilat, és ezzel ő is kimenekülhetett a házból. Amikor egy harmadik nyílveszőt is ellőtt, a harmadik fivér is elmenekülhetett. Ekkor a nagyfejű fiú elkezdett sírni, mert félt a legidősebb testvértől. A nő ezt kérdezte tőle: „Hová mentek a testvéreid? Remélem, hamarosan

visszatérnek!” „Ó, igen, – válaszolta az ifjú – csak elmentek, hogy összeszedjék a nyílveendőimet.” Ahogy ezt kimondta, tegezéből újabb nyílveendőöt vett elő, kilőtte az ajtón, majd maga ment, hogy visszahozza. Amint kiért a házból, fivérei után iramodott. Kis idő elteltével, mivel a fiatalok nem tértek vissza, a vénasszony rájött, hogy vendégei megszöktek. Az ajtóhoz lépett és így kiáltott: „Bakbakwalanukseewae, gyere, ó gyere! Futni hagytam a jó vacsorádat!” A férje, jóllehet messze volt, mégis meghallotta kiáltását és gyorsan a házhoz sietett. A négy testvér meghallotta közeledtét, ezért olyan gyorsan futottak, ahogy csak a lábuk bírta. A legidősebb fiúnál volt egy köszörűkő, egy fésű és némi halolaj, amivel a haját szokta bekenni. Amikor a kannibál már csaknem utolérte őket, az ifjú átdobta a köszörűkövet a válla felett, és lásd, az egyszerre meredek hegygé változott, s üldözőjük így arra kényszerült, hogy megkerülje. Am hamarosan újra a menekülők nyomába ért. A fiatal férfi erre a válla felett kiöntötte a hajára használt olajat, s az óriási tóvá változott. Amíg üldözőjük megkerülte a tavat, addig a fiúk ismét jókora előnyre tettek szert. Amikor harmadszorra is csaknem sikerült beérnie őket, a legidősebb testvér átdobta válla felett a fésűjét, mely sűrű rengeteggé változott, ami üldözőjük számára áthatolhatatlannak bizonyult. Mielőtt a kannibál megkerülhette volna az erdőt, a fiúknak sikerült ha zaérniük apjuk házába. Alighogy beléptek és bereteszelték maguk mögött az ajtót, a kannibál megérkezett, és követelte, hogy engedjék be.

Noakowa, a fiúk apja, megölt egy kutyát, és a vérét egy edénybe fogta föl. A kannibál ezután egy, a ház oldalán lévő réshez hívta, átadta neki a tálat, és így szólt: „Ez itt a fiaim vére. Fogd, és vidd haza a feleségednek! Ma este vendégül látlak, de hozd el a feleségedet és gyermekeidet is. Lakmározhattok fiaimból.” A kannibál megígérte, hogy eljön.

Amint elment, Noakowa és fiai mély gödröt ástak a tűzhely mellett, és nagy tüzet raktak. A tűzbe köveket dobtak, s miután azok már vörösen izzottak, a gödörbe dobták őket. A gödröt kiterített bőrökkel fedték be. Épphogy befejezték ezeket az előkészületeket, amikor a kannibál megérkezett kenujával, felesége és három gyermeke társaságában. Közülük egyet hátrahagyott őrszemnek, míg a többiek bementek a házba.

Noakowa kitüntetett helyre ültette őket, a tűz közelébe, háttal a gödröt elrejtő bőrnek. Amikor a kannibál kényelembe helyezte magát, és a hús a faedényben főni kezdett, így szólt: „Noakowa, te ismered, hogy mi minden történt a világ kezdetekor. Meséld el nekem, amit tudsz!” Noakowa így felelt: „Elmesélem hát nektek.” Botjával ütve a ritmust ezt énekelte:

„Mit is mesélhetnék nektek az ősi időkről, unokáim? Messzi felhőbe burkolóztak a hegyek.”

Amikor másodjára is elénekelte a varázsigét, a kannibál és családja elálmosodott, és amikor negyedszerre is elénekelte, mindnyájan mély álomba zuhantak. Ekkor Noakowa elvette a bőrt, és vendégeit a gödörbe taszította. A kannibál kétszer felkiáltott: „*hap, hap*”, aztán meghalt. Amikor mindannyian elpusztultak, Noakowa egy kötél segítségével kihúzta a testeket a gödörből. Az öreg kannibál testét felap-

rította, darabjait szerteszt szórta, miközben így énekelt: „Idővel üldözni fogod az embert.” A darabok mind szúnyogokká változtak. A fiú, akit a kenuban hagytak, sikeresen elmenekült, és azóta is az erdőben él.

Ő a szellem, amely az új kannibált beavatja. Eltűnése után [a kannibálnak] hosszú ideig a szellem mellett kell maradnia. Amikor ott tartózkodásának ideje már csaknem lejár, a jelölt apja meghívja házába az embereket, annak reményében, hogy az elveszett fiú visszatér. Csak néhány meglepőbb vonását tudom leírni ennek az aprólékosan kidolgozott szertartásnak, mely azon a meggyőződésen nyugodott, hogy bizonyos énekek és cselekedetek képesek magukhoz csábítani távoli tartózkodási helyéről a jelöltet, és arra készítetik, hogy hazatérjen. Mivel nem tudni, melyik is hat majd rá, ezért a siker érdekében minden elképzelhető szertartást bemutatnak azon az éjszakán.

Tekintélyes számú tánc-társaság van (talán nevezhetjük őket így), amelyek mindegyike rendelkezik egy bizonyos szertartással. Ezeket abbéli igyekezetükben, hogy a jelöltet visszahozzák, mind bemutatják. Ebből kifolyólag ez az egyik legérdekesebb megfigyelhető eseményük.

A számos titkos társaság kötelessége arra ügyelni, hogy sem a táncosok, sem pedig a közönség közül ne vétsen senki a szertartás előírásai ellen. Ezek leginkább a kannibálok, akiket a kannibál szelleme beavatott, a medve-táncosok, akik mindig medvekarmokat hordanak, valamint a veszett-táncosok, akik furkósbotokkal és lándzsákkal fegyverkeznek fel. A ház hátulsó felében, magasított helyen ülnek, és amint valaki elvétí a ritmust, a dallamot vagy a lépést, rögtön megtámadják a szerencsétlent, aki elkövette ezt a bűnt. A kannibálok darabokat harapnak ki a karjából, a medvék összekarmolják, a veszett-táncosok pedig megszúrják őt. Nagyon súlyos esetekben akár meg is ölhetik a vétkest.

Amikor az emberek összegyűlnek, a táncosok egymás után belépnek a házba. A szertartás este kezdődik, és gyakran egészen másnap pirkadatig tart. Nem tudom bemutatni az összes maszkot, amelyek a különböző társaságok védelmezőit, így a farkast, a medvét, a sast vagy más állatokat jelenítik meg. A továbbiakban azoknak a táncosoknak és szertartásoknak a jellemzőit fogom ismertetni, amelyek jó eséllyel hozhatják vissza az újoncot, és amelyek különösen érdekesek. Ilyenek az úgynevezett harci táncok. A két ajtóban álló hírnök csörgője rázásával jelzi a táncos érkezését. Az énekesek rögvest ütni kezdik a deszkákat. A táncos egy hemlokfenyő ágából készült ágyékkötőben lép be a házba, felsőteste fedetlen, csak nyakán van egy hemlokból font koszorú, és fején egy szintén ebből készült korona. Kezében tekintélyes furkósbotot tart, melynek végéből hosszú tüskék merednek ki. A tűz körül táncol, majd furkósbotjának tüskéit hirtelen saját fejébe és nyakába döfi. Látni, ahogy kicsordul vére, majd ájulást színlel. Azután behívják az orvosságos embereket, akik néhány varázsigé elmondása után épen és egészségesen hagyják ott. A következőképpen viszik ezt véghez: a táncos által viselt koronát és nyakláncot üreges szárú tengeri hínár köré fonják, melybe vért töltenek. Amint a tüske átszúrja a hínárt, a vér kifolyik belőle. Egy másik harci táncot szintén ehhez hasonló módon

kiviteleznek. A táncost egy olyan lándzsával szúrják meg, melynek hegye visszacsúszik a markolatába, és látszólag sebesülést okoz a test másik oldalán.

Egy másik tánc előadója meztelenül lép fel. Mély vágásokat ejtenek a hátán, amelyeken tuják kérgéből font köteleket húznak keresztül. Van nála egy kés, amivel saját fejét döfködi. Így vezetik a tűzhöz. Ezután a köteleket átvetik a ház gerendáin, őt pedig felhúzzák. Miután ilyenformán a levegőben lóg, a veszett táncosok pontosan odaállnak, ahol lóg, lándzsáikat felfelé tartják, így ha bőre átszakadna, akkor a harci táncos a dárdák hegyére zuhanna, és szörnyethalna. A borzasztó jelenetet ámulatba ejtő bátorsággal adják elő. Amíg a férfi a gerendákon lóg, énekel, és megszúrja fejét, hogy vére bőségesen folyhasson.

Amikor még *ez* a tánc sem hozza vissza a jelöltet, akkor a szellemtáncot adják elő. Táncolva és énekelve belép a házba egy – a szellem által már régebben beavatott – személy. Énekével a szellemet hívja. Egyszer csak úgy tűnik, mintha megnyílna a föld. Egy csontváz lép elő a föld alól, megragadja a táncost, és magával rántja. A barátai odarohannak hozzá, megpróbálják visszahúzni, de hiába. Egyiküket, akinek sikerült megragadni a táncos vállát, egészen könyékig rántják a földre, majd látni, ahogy eltűnt barátja az egész házon keresztül vonszolja, és kezeivel felszántja a padlót. Érdekes látványt nyújt, ahogy a fenti módon végigcsúszik a házon. Valóban úgy néz ki, mintha valaki vonszolná őt, az igazság azonban az, hogy a ház padlója alá ásott és földdel lazán elfedett kötél segítségével húzza magát előre. Végül elengedi. A barátja eltávozott az alvilágba. Ezután a szellemek főnökének kántálása hallatszik pontosan a tűz közepe felől. A hatás eléréséhez a hangot továbbító, hínárból készült csöveket vezetnek a föld alatt a ház egyik rejtett sarkából a tűzhely közepéig. Kis idő múltán újra megnyílik a föld, és a táncos előjön a föld alól. Amikor befejezi táncát, az emberek elénekelnek egy dalt a tiszteletére. Ahogy az énekben elhangzik a „szellem” szó, rettenetes hangot lehet hallatni a tető felől. [A szellem] négy-szer körbejár a tetőn, majd a tetődeszkák félrerepülnek, s látni lehet a holtsápadt, elgyötört jelöltet. Remegő kezét lenyújtja a szobába, és így kiált: „hap, hap!” Ez a kannibál-szellem kiáltása. Az emberek felugranak, és megpróbálják megfogni, de amint elérik a tetőt, a jelöltnek újra nyoma vész. Az apa ekkor bejelenti, hogy a jelölt a következő napon vissza fog térni.

A veszett-táncosok másik kora reggel összegyűlnek egy erdei tisztáson, mely találkozóik színhelyéül szolgál. Jellegzetes testfestéseiket és fegyvereiket viselik. Majd táncolnak, és arra biztatják egymást, hogy figyeljék, elvét-e valaki a lépést és hogy ne könyörüljenek a bűnösnek. Az emberek aggódó várakozással telve házaikban maradnak, és várják a jelölt érkezését. Hirtelen felhangzik a kiáltása a part felől, nem messze a falutól. Mindenki kirohan a házakból, odaszaladnak hozzá, és megfogják. Extatikus állapotban van, és azt a dalt énekli, amit a szellemtől tanult. Az emberek köré ülnek, és megtanulják az új dalt. Mindeközben hemlok-ágakat szednek, amiket a fejük és a nyakuk köré kötnek. Miután megtanulták a dalokat, a férfiak felvesznek egy-egy deszkát, amin a dallamot kísérvé ütik a ritmust. A nők előrelépnek és táncolnak az jelölt tiszteletére, miközben ő maga sajátos kannibál

táncát járva elindul. Körülveszi öt számos segítőtje, akik csörgőiket rázzák, mivel úgy hiszik, ezek meg tudják nyugtatni. Ily módon közelítik meg lassan a falut, és sorakoznak fel a táncok háza előtt, ahol a rítus vezetője és annak szószólója már várja érkezésüket. Az előbbi felelős az egész rítusért. Megtervezi a táncokat, most pedig a jelölt visszatérésének örvend, dicsőíti a beavató szellem hatalmát. A jelöltet azonban hatalmában tartja az emberevés vágya. Nem akar belépni a házba, és az emberek éneke sem segít a helyzeten. Ekkor valaki segítői közül leveti ruháit, és felajánlja a kannibálnak a mellkasát, kezét és lábát. Őt nevezik a „kannibál csalétkének,” mert úgy ajánlja fel önmagát neki, ahogy a csalit szokás a halnak. A kannibál megharapja karját, majd bevezetik a házba. Végezetül kiharap egy darabot a karjából, és elkezd táncát. Guggoló pózban táncol, karjait először jobb, majd bal felé nyújtja. Megpróbálja megtámadni az embereket, de két segítőt, akik a nyakdíszét fogják, visszatartja őt, miközben csörgőiket rázzák, hogy lecsendesíthessék. Így táncolja körbe a tüzet négyszer. Majd hirtelen eltűnik, és az őt beavató szellem maszkjában tér vissza. A maszkot viselő táncos lekuporodik, és a maszk mozgatható állkapcsát csattogtatja, miközben a kannibál szellem kiáltását hallatja: „*bap, hap!*” Ebben a táncban a jelölt testesíti meg a védőszellemét. A két táncot ugyanígy megismétlik. Mindeközben az emberek énekelnek és táncolnak, hogy lecsillapítsák a jelöltet, aki egyre halkabb lesz, majd végül eltűnik egy szobában, melyet külön az ő számára különítenek el. Ezután az apja megkéri az embereket, hogy maradjanak a házban, és lakomát rendez nekik.

A jelöltnek ezalatt titkos szobájában kell maradni. Este az emberek újra összegyűlnek, ő megismétli a reggeli táncait, s újra megharapja az embereket. Hajdanán – nem is olyan régen – ezeken az alkalmakon az új kannibál rabszolgákat ölt és evett, s miután az első falatot lenyelte, a többi, idősebb kannibál is csatlakozott hozzá. A szertartások négy napon át ismétlődnek. A kannibál ezalatt egyre nyugodtabb lesz, és lassanként elmúlik szent örjögése. Többé már nem vágyik emberhúsrá, így nem marad más hátra, mint megtisztítása. Ez egy hosszadalmas és összetett szertartás, melyet sötét éjjel tartanak meg, és csak keveseknek engedik, hogy szemtanúja legyen. A kannibál egész testét az előírtaknak megfelelően mossák meg. Ezután megtörlik, majd megfüstölik. Számos dologtól azonban még a megtisztulása után is tartózkodnia kell. Tilos együtt ennie más emberekkel, nem érintheti a pohár peremét, csak egy sas szárnycsontján keresztül ihat, valamint nem mehet ki a ház ajtaján, ehelyett külön bejáratot kell használnia, míg végül négy hónap után szabadon csatlakozhat a törzs többi tagjához.

Végezetül az előbbieken nagy vonalakban felvázolt különös szertartás történetéhez szeretnék néhány megjegyzést fűzni. Eredetének vizsgálata ugyanis olyan tényeket fed fel, melyek új megvilágításba helyezik az észak-amerikai őslakosok történelmét, továbbá segítségével képesek lehetünk megérteni a vallási szertartások kialakulását. Fentebb már említettem, hogy az egész szertartás mítoszokon alapszik, melyek közül sok az ősiség benyomását kelti bennünk. A szertartások egyes részeinek eredetét elbeszélő történetek közül sok ősi mítosz, melyeket az embe-

riség legősibb ismeretei közé szoktuk sorolni. Ezért úgy tűnhet, igazolható az a következtetés, miszerint a szertartások legtöbb része igen ősi.

A legfontosabb mítoszok összehasonlító vizsgálata azonban világossá teszi, hogy ez az elképzelés nem helytálló. Alaposabban megvizsgálva a környező törzsek hagyományait, valamint azokat, akik távolabbi területeken élnek (vagyis akik előtt a kwakiutl szertartások teljesen ismeretlenek) számos olyannal találkozhatunk, melyek minden lényegi ponton megegyeznek a kwakiutlokéval. A bizonyítékok azt mutatják, hogy a mítoszt a kwakiutlok egy idegen törzstől kölcsönözték, és beépítették a téli szertartásukba. Erre vonatkozó részletes vizsgálatom után arra a következtetésre jutottam, hogy ezek közül az elbeszélések közül sok a Sziklás-hegységen keresztül, a Columbia folyó mentén terjedt el, majd a Csendes-óceán partvidéken tovább terjedve végül eljutott a kwakiutlokhoz. S ez nem minden! Számos olyan – akár még identitásbeli – hasonlóság figyelhető meg, amelyek egyértelműen Ázsiából átvett elképzelésekre utalnak. Fentebb elmeséltem egy történetet a négy testvér csodás megmeneküléséről: egyikük egy köszörűkövet, egy üveg olajat és egy fésűt dobott át a vállán, melyek aztán hegygé, tóvá és egy sűrű rengeteggé változtak. Az indiai mesékben találkozhatunk egy menekülő párral, akik földet, vizet, tüskéket és tüzet dobnak át a válluk felett. De egy történetben a Skót-Felföldről ugyanezzel az esettel találkozhatunk, és egy másikban a szamojédeknél is. Valójában ez az Óvilág egyik legerjedtebb elbeszélése, és miután úgy tűnik, hogy Amerikában a Csendes-óceán partvidékére jellemző, mely oly közel esik Ázsiához, arra jutottam, hogy az Óvilág e részéből jutott el ide. A tényekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a mitológia, mely a téli táncok rítusát magyarázza meg, nem olyan régi, mint amilyennek tűnik, hanem több forrásból ered és viszonylag újabb keletű. Noha látszólag a rítusok a mítoszokon nyugszanak, mégis sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy azért vették át idegen népek mítoszait, hogy megmagyarázzák és kidolgozzák rítusukat, mely eredetileg csupán különálló táncokból állt. Annak érdekében, hogy a rítusnak nagyobb súlyt adjanak, összekötötték ezekkel a mítoszokkal, és a jelentéktelen forrásokból így fokozatosan egy kidolgozott szertartás és egy kidolgozott mitológia alakult ki, úgy, hogy egyik a másikat erősítette. A jelenség gyakran megfigyelhető az emberiség szertartásainak és rítusainak tanulmányozása során, így általános érvényű törvényként megállapíthatjuk, hogy bárhol, ahol rítusokat találni, ott mitológia fog köréjük fonódni, és idővel ez a mitológia gazdagítja és változatossá teszi a rítust.

A földrajztudós – a jelenségek szűkebb körének tanulmányozásával – arra a következtetésre jut, hogy a kultúrának a törzsek közötti kereskedelem segítségével történő közvetítése az egész amerikai kontinensre jellemző, továbbá arra, hogy az Óvilág és az Újvilág csendes-óceáni partvidéke között már nagyon régóta kapcsolatnak kellett lennie.

Bakos Áron, Lisányi Berta és Tóth Enikő fordítása